

Др ВУКОСАВА ЖИВКОВИЋ

ПРЕГЛЕД НАСТАВНОГ ГРАДИВА
СРПСКОГ ЈЕЗИКА И КЊИЖЕВНОСТИ

од 5 до 8. разреда основне школе

ЗАВОД ЗА УЏБЕНИКЕ
БЕОГРАД, 2009

Садржај

Уместо увода	5
--------------------	---

ЈЕЗИК

НАСТАНАК СРПСКОГ ЈЕЗИКА И ПИСМА	9
Осврт на историју српског језика и писма	9

ФОНЕТИКА	13
----------------	----

Гласови и гласовне промене српског књижевног језика	13
---	----

Гласовне промене	15
------------------------	----

Непостојано а	15
---------------------	----

Прелазак л у о	16
----------------------	----

Једначење сугласника по звучности	16
---	----

Једначење сугласника по месту творбе	17
--	----

Палатализација	18
----------------------	----

Сибиларизација	19
----------------------	----

Јотовање	21
----------------	----

Губљење сугласника	22
--------------------------	----

Сажимање сугласника	23
---------------------------	----

Акцнат	27
--------------	----

МОРФОЛОГИЈА	30
-------------------	----

Облици и значења речи у српском језику	30
--	----

Променљиве врсте речи	30
-----------------------------	----

Именице	31
---------------	----

Придеви	35
---------------	----

Заменице	38
----------------	----

Бројеви	46
---------------	----

Глаголи	49
---------------	----

Непроменљиве врсте речи	69
-------------------------------	----

Прилози	69
---------------	----

Предлози	71
----------------	----

Везници	73
---------------	----

Узвици	73
--------------	----

Речце (партикуле)	74
-------------------------	----

Грађење и творба речи	76
Значењски односи између речи	81
СИНТАКСА	84
Синтакса реченице	85
Реченични чланови	85
Главни реченични чланови	85
Зависни реченични чланови	88
Слагање реченичних чланова (конгруенција)	92
Синтагма	93
Односи међу синтагмама	94
Реченица	96
Подела реченица према комуникативној функцији	96
Синтакса падежа	105
Независни падежи	105
Номинатив	105
Вокатив	105
Зависни падежи	106
Генитив	106
Датив	110
Акузатив	111
Инструментал	113
Локатив	114
Падежна синонимија	116
Синтакса глаголских облика	117

КЊИЖЕВНОСТ

ОПШТЕ ОДЛИКЕ КЊИЖЕВНОСТИ КАО УМЕТНОСТИ	123
Народна књижевност	127
Опште одлике и подела	127
Народна поезија	128
Народна проза	137
Уметничка књижевност	141
Лирика	142
Основне врсте и одлике лирике	142
Лирско-епске књижевне врсте	145
Епика	147
Драма	153
Стил	157
Стилске фигуре	157
Функционални стилови	165
КВИЗ	170

НАСТАНАК СРПСКОГ ЈЕЗИКА И ПИСМА

Осврт на историју српског језика и писма

Српски језик припада широј групи словенских језика које делимо на:

<i>западнословенске</i>	<i>јужнословенске</i>	<i>источнословенске</i>
чешки пољски словачки лужичкосрпски	српски македонски бугарски хрватски словеначки	руски украјински белоруски

После распада прасловенске језичке заједнице у IV веку Словени су у наредним вековима населили просторе различитих делова Европе. Нису имали своје писмо, а средином IX века великоморавски кнез Растислав, угрожен притиском немачког свештенства, затражио је помоћ од византијског цара Михаила да пошаље учене људе који би Словенима на њиховом језику објаснили хришћанску веру. Година **863.** када је кренула мисија из Византије пут Велике Моравске, узима се за **почетак словенске писмености**. На челу мисије налазила су се двојица браће Солуњана: Константин (када се замонашио, назван Ћирило) и Методије. Пре поласка на пут Константин је започео стварање **првог словенског писма – глагољице**. То је било фонетско писмо рађено по угледу на једну од варијаната грчког алфабета. Тако је створен **први књижевни језик Словена – старословенски**, а за његову основу Ћирило и Методије су узели говор Словена из околине Солуна, будући да су родом били одатле и тај словенски језик добро знали.

Већ крајем IX века створено је и друго словенско писмо – **ћирилица**. Срби су са примањем хришћанства примили и старословенски језик, те је то наш најстарији књижевни језик. Већ у XI и XII веку настају измене у старословенском писаном језику. Књиге су се тада преписивале руком па су преписивачи уносили одређене измене. До тих измена је долазило јер

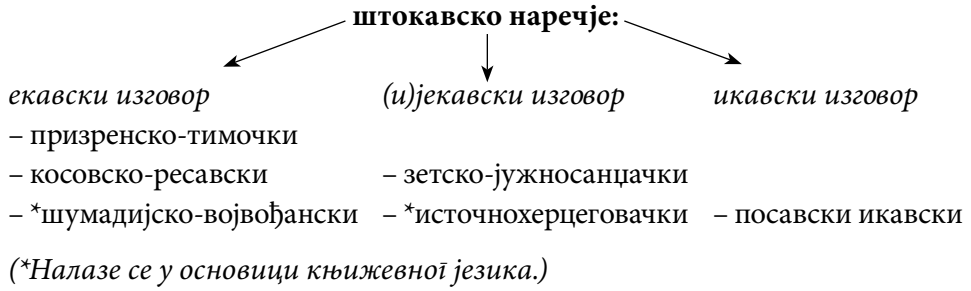
се говорни језик преписивача на различитим територијама које су насељавали Словени разликовао од текста који су преписивали у појединим гласовима, наставцима за облик речи итд. На тај начин су настале редакције или рецензије старословенског језика. Српска редакција старословенског језика назива се **српскословенски језик**. Како су се њиме писале махом црквене књиге, назива се још и црквенословенски језик. То је био други писани језик Срба, и био је у употреби од XII до XVIII века. На њему је, између осталих, написан најстарији српски књижевни споменик *Мирослављево јеванђеље* (око 1180. године), као и најзначајнији наш средњовековни правни документ на ћирилици *Душанов законик* (у XIV веку). После сеобе српског становништва 1690. године под вођством патријарха Арсенија Чарнојевића српскословенски језик пренет је међу наше становништво и на просторе Угарске. Током XVIII века, суочени са различитим притисцима од стране угарских власти, Срби се обраћају за помоћ Русији, која шаље у Србију учене људе на челу са Максимом Суворовим и Емануелом Козачинским. Они доносе књиге и уче српску децу на рускословенском језику, те овај језик у кратком периоду наше историје током XVIII века постаје трећим писаним језиком. Недовољно нам разумљив, он почиње убрзо да се меша са народним језиком и из те мешавине настаје **славено-српски**, којим ће се писати све до половине XIX века.

Велику реформу нашег језика и правописа извршио је **Вук Стефановић Караџић**. После слома Првог српског устанка 1813. године одлази у Беч, где упознаје ученог слависту Јернеја Копитара. Под његовим утицајем Вук почиње да сакупља и објављује народно благо. На тај начин се већ 1814. године у Бечу штампа прва збирка песама, у којој је Вук сакупио сто лирских и осам епских народних песама под насловом *Мала њпросїо-народна славено-сербска њјеснарица*, као и прва граматика – *Писменица сербскоїа језика њо њовору њпросїоїа народа најписана*. *Писменица* је била написана новом, фонетском азбуком коју је саставио Саво Мркаљ. Већ се овде Вук залагао за начело „Пиши као што говориш“, које одговара **фонетском правопису**, у коме сваком изговореном гласу језика одговара једно слово. Ово начело је Вук применио у свом првом издању *Срїскої рјечника* 1818. године. У њега је унето више од 26.000 речи, које су преведене на латински и немачки језик. То је прво дело штампано новом Вуковом ћирилицом у коју су унете ознаке за шест слова: Ћ, Љ, Њ, Ј, Џ, Ђ (слово за глас Х Вук ће унети 1836. године приликом издања *Народних срїских њословица*). Изабрао је да у основицу српског књижевног језика уђе штокавско наречје ијекавског изговора источнохерцеговачког дијалекта.

Током свог вишегодишњег рада Вук Караџић је сакупио народне песме, приче, умотворине. Међу његовим певачима најпознатији су: Филип Вишњић, Тешан Подруговић, Старац Милија. Прво издање књиге *Народне српске приповешке* објављено је у Бечу 1821. године, а друго 1852. Те исте године изашло је и друго издање *Српског рјечника* са више од 47.000 речи. *Народне српске пјесме* штампао је у четири књиге од 1823. до 1833. године, да би друго проширено издање, у које је ушло преко хиљаду песама, штампао 1841, 1846, 1854. и 1862.

За годину **победе Вукових идеја** узима се **1847**, када су на народном језику објављене четири разнородне књиге, чиме је показано да се на народном језику може успешно преводити, писати научна дела и стварати врхунска уметничка достигнућа. То су: Бранко Радичевић: *Песме* (збирка лирских песама); Петар Петровић Његош: *Горски вијенац* (еп); Вук Караџић: *Нови завјет* (превод са црквенословенског), Ђуро Даничић: *Раи* за *српски језик и правопис* (научна језичка расправа). Званично је Вукова реформа прихваћена 1868. године, а 1850. је постигнут чувени **Књижевни договор у Бечу**. Према том договору, Срби и Хрвати имају заједнички књижевни језик и правопис. Током наредног XX века појединости овог договора су се учвршћивале, те је 1954. године одржан Новосадски књижевни договор на коме је утврђено да народни језик Срба, Хрвата и Црногораца буде јединствен књижевни језик са два изговора – екавским и ијекавским, као и да у равноправној употреби буду два писма: ћирилица и латиница. Приступило се и изради новог правописа, који је завршен и штампан 1960. Политичка и ратна дешавања почетком 90-их година прошлога века на простору СФРЈ, као и распад СРЈ првих година XXI века, довела су и до нових језичких подела.

На територији СФРЈ постојала су три наречја: штокавско, кајкавско и чакавско. Називе су добила према упитним заменицима коришћеним у свом језичком саставу: „што“, „кај“ и „ча“. Штокавско наречје се дели на неколико дијалеката: призренско-тимочки, косовско-ресавски, зетско-јужносанџачки, шумадијско-војвођански и источнохерцеговачки. На основу тога на који је начин у штокавском дијалекту замењен стари глас „јат“ постоје три говора: екавски („јат“ > „е“): *дете, бело*; (и)јекавски („јат“ > „(и)је“): *дијете, бијело*; икавски („јат“ > „и“): *дите, било*. У основицу српског књижевног језика ушла су равноправно два новоштокавска дијалекта: источнохерцеговачки и шумадијско-војвођански, односно равноправни су екавски и (и)јекавски изговор.

Питамо – одговарамо – вежбамо!

На празне линије упиши називе језика.

Први писани језик свих Словена назван је _____, док је први писани језик Срба _____. Језик који је затекао и реформисао Вук Караџић у првој половини XIX века је _____.

Прецртај језике који не припадају следећем низу.

македонски, српски, украјински, хрватски, пољски, бугарски, словеначки.

Које године и у ком обиму речи је Вук Караџић објавио своја издања *Рјечника*:

Прво издање *Српског рјечника*: _____, _____
(година) (број речи)

Друго издање *Српског рјечника*: _____, _____
(година) (број речи)

Који дијалекти екавског изговора нису ушли у основицу српског књижевног језика?

_____ и _____

Када је постигнут Књижевни договор у Бечу?

_____ године

ФОНЕТИКА

Гласови и гласовне промене српског књижевног језика

Најмања говорна јединица једног језика је **глас**. Његовим проучавањем баве се две науке: **фонетика** (проучава настанак гласова, њихову природу, изговарање и гласовне промене) и **фонологија** (бави се гласовима као основним носиоцима значења речи). Српски језик има 30 гласова.

Како настају гласови? Гласови се стварају у човековом говорном апарату када ваздушна струја из плућа пролази кроз душник, грло, усну или носну шупљину. Док пролази кроз душник, ваздух наилази на гласне жице. Приликом изговора појединих гласова гласне жице равномерно трепере и зато ваздушна струја пролази слободно. Те гласове чујемо као чисте тонове и они се називају **самогласници** (вокали). Српски језик има пет самогласника: **а, е, и, о, у**. Преосталих двадесет и пет гласова нашег језика су **сугласници** (консонанти) и приликом њиховог изговора ваздушна струја нема слободан пролаз, већ наилази на препреку тако да их чујемо као шумове.

Делови говорног апарата су: плућа, душник, гласне жице, ресица, усна и носна шупљина, задње и предње непце, језик, усне и зуби. Осим што су важни за изговор гласова, неки од ових делова говорног апарата чине место на коме ваздух наилази на препреку приликом изговора и зато их ваља знати због поделе сугласника. Положај неких од тих органа битан је и за поделу самогласника.

Када изговарамо самогласнике, језик се покреће хоризонтално и тада заузима предњи, средњи или задњи положај, а када се језик покреће вертикално, може заузети високи, средњи или ниски положај. На основу тога **извршена је подела самогласника** на:

- самогласнике предњег реда : **и, е**
- самогласнике средњег реда: **а**
- самогласнике задњег реда: **о, у**

и на:

високе самогласнике: **и, у**
средње самогласнике: **е, о**
ниске самогласнике: **а**

Подела сугласника је нешто компликованија. Сугласници се деле на три начина.

Према месту изговора у говорном апарату на коме је ваздух наишао на препреку – а препрека могу бити усне, зуби, предње или задње непце – сугласници се деле на:

- уснене (лабијалне): **п, б, м;**
- уснено-зубне (лабиоденталне): **ф, в;**
- зубне (*деншалне*): **т, д, с, з, ц;**
- надзубне (алвеоларне): **л, р, н;**
- *предњонейчане* (палаталне): **ч, ђ, ј, ш, њ, ћ, љ, ж, џ;**
- *задњонейчане* (веларне): **к, г, х.**

Према начину изговора, односно према начину како је створена препрека ваздуху, сугласници се деле на:

- *струјне* (фрикативне): **ф, с, ш, ж, х** – говорни органи праве теснац о који се ваздушна струја таре;
- *праскаве* (експлозивне): **п, б, т, д, к, г** – говорни органи праве препреку која се нагло уклања тако да се чује прасак;
- *сливене* (африкате): **џ, џ, ћ, ћ, ч** – говорни органи начине препреку а она затим пређе у теснац. Ови гласови настају тако што се сливају елементи изговора два гласа.

Према звучности, односно томе да ли приликом изговора гласне жице трепере или не, сугласници се деле на:

- *звучне*: **б, г, д, ћ, ж, з, џ;**
- *беззвучне*: **п, к, т, ћ, ш, с, ч, ф, х, ц;**
- *сонанше*: **ј, в, р, л, љ, м, н, њ.**

► Сонанти су врло слични самогласницима јер ваздух слободније пролази него приликом изговора других сугласника, при изговору свих сонаната гласне жице трепере. Зато они могу да буду и носиоци слога.

Пажња!

Да бисмо се лакше снашли у подели сугласника, можемо за сваку поделу научити по једну реченицу или групу речи чија ће *почетна* слова озна-

чавати консонантие даије йоделе. Ово је нарочито добродошло код групе која има већи број консонаната. Ми предлажемо, а ви даље наставите по сопственом избору:

– предњонепчани: ч, к, ђ, ј, ш, њ, ћ, љ, ж, ц

Чика Ђорђе једе шпагете, његова ћерка Љишка жваће цигерицу.

– сонанти: ј, в, р, л, н, љ, м, њ

Јако весела Рената лудује на љуљашци младога Његомира.

Гласовне промене

Гласовне промене настају зато што гласови утичу једни на друге при промени облика речи или при творби речи. Поједине гласовне промене десиле су се у давној прошлости (историјске), а неке се врше и данас, и то сваки пут када се стекну одређени услови (аутоматске).

Непостојано а

Непостојано **а** је таква гласовна промена где се **а** у једним облицима речи јавља док га у другим нема. Специфично је за различите врсте речи и догађа се у следећим случајевима:

– у облицима номинатива једнине и у генитиву множине именица мушког рода:

в^{рабац} – в^{рапца} – в^{рабаца}

ра^{станак} – ра^{станка} – ра^{станака};

– у генитиву множине именица женског и средњег рода:

мачка – мач^{ака} / тачка – тач^{ака}

копље – коп^{ља} / бедро – бед^{ара};

– у облицима номинатива једнине мушког рода придева неодређеног вида и у придевским заменицама:

добар – добра / памет^{ан} – паметна

ова^{кав} – оваква / ника^{кав} – никаква;

– у разним глаголским облицима:

стига^о – стигла – стигло

река^о – рекла – рекло;

– у облику мушког рода броја један:

један – једна – једно;

– у глаголским префиксима:

раза-брати / ода-гнати;

– у предлозима:

низа степенице – низ брдо / кроза зид – кроз капију.

Прелазак л у о

Прелазак л у о једна је од историјских гласовних промена која се збила крајем XIV века. Глас л који се налазио на крају слога или речи прелазео је у о. Данас је ова промена оучљива у примерима:

– у облицима једнине мушког рода радног глаголског придева:

певао – певада / марио – марида;

– у именицама изведеним од радног глаголског придева наставком -ница:

учидница – учионица / читадница – читаоница;

– у именицама изведеним од радног глаголског придева наставком -ац, изузев у облицима номинатива једнине и генитива множине:

читадац – читаоци – читадаца /

пратидац – пратиоци – пратидаца;

– у неким речима изведеним наставком -ба:

делба (од глагола „дедити“) – деоба /

седба (од глагола „седити“) – сеоба.

Једначење суиласника по звучности

У српском језику не могу један до другог да стоје два сугласника различита по звучности. Када се догоди да се нађу један до другог, они се једначе. То се дешава тако што се први сугласник прилагођава другом, односно прелази у свој звучни или беззвучни парњак.

Подсетимо се поделе гласова на звучне и беззвучне, тј. парова:

Б	Г	Д	Ђ	Ж	З	Ц			
П	К	Т	Ћ	Ш	С	Ч	Ф	Х	Ц

До гласовне промене која се назива *једначење суіласника по звучности* долази у различитим облицима речи: у промени именица по падежима, промени придева из мушког у женски род, у грађењу различитих изведених и сложених речи. На пример:

порез > порез + ки = порезки > порески
сладак > слад + ка = сладка > слатка
ћевап > ћевап + циница > ћевабциница
терати > из + терати > изтерати > истерати
жеђ > жеђ + ца > жеђца > жећца

Изузеци!

Када се сугласник **д** (звучан) нађе испред сугласника **с** или **ш** (безвучни), не долази до једначења сугласника по звучности, односно **д** не прелази у **т**, већ остаје да се пише **д**:

одСтупање, одШтапати, преДСедник, љуДСки, одШтета.

Звучан сугласник **ђ** остаје непромењен када се нађе испред безвучног **с** на почетку наставка -Ство:

вођа > воЂСтво.

У речима страног порекла остају непромењени сугласнички звучно-безвучни парови: Редфорд, Вашингтон.

Једначење суіласника по месту творбе

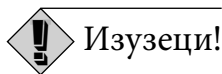
Једначење сугласника по месту творбе врши се када се зубни сугласници **с** и **з** нађу испред предњонепчаних сугласника **ђ, ђ, ц, ч, љ, њ, ж, ш**. Тада се **с** и **з** једначе са предњонепчаним сугласницима тако што прелазе у себи најсродније предњонепчане сугласнике, и то: **с** у **ш**, а **з** у **ж**.

До ове гласовне промене долази приликом творбе речи, промене по падежима итд. На пример:

сносити > снос + љив = сносљив > сношљив
радост > радос + ћу = радосћу > радошћу
чезнути > чез + ња = чезња > чежња
сналазити > сналаз љив = сналазљив > сналажљив

Једначење сугласника по месту творбе врши се и када се у грађењу речи алвеоларно **н** нађе испред уснених сугласника **б, п**. Тада се **н** једначи, односно прелази у уснено **м**:

одбрана > одбран + бени = одбранбени > одбра**м**бени
стан > стан + бени = станбени > ста**м**бени

У неким сложеницама долази до одступања од једначења, и то тамо где се **с, з** нађу испред предњонепчаних **љ, њ**. До једначења не долази јер се осећа јасна граница између две речи:

иЗЉубити, раЗЉутити, иЗЊихати, СЉуштити.

У сложеницама **н** остаје непромењено, тј. не прелази у **м** испред уснених сугласника:

једа**н**Пут, црве**н**Перка, стра**н**Путица, ва**н**Брачни

Палатализација

Палатализација је промена задњонепчаних сугласника **к, г, х** када се нађу испред самогласника **е, и** (ретко и испред непостојаног **а**) у предњонепчане сугласнике **ч, ж, ш**.

К	Ч	срк + е = срке = срче
Г + Е, И (А)	Ж	друг + ина = другина = дружина
Х	Ш	дах + ак = дахак = дашак

Ова гласовна промена врши се испред **е** када се нађе у **наставцима за облик**:

– у *вокалсиву* једнине именица мушког рода:

војник > војник + е > војни**ке** > војни**че**
враг > враг + е > враг**е** > враг**е**
дух > дух + е > дух**е** > душ**е**;

– у *презенту* неких глагола:

гакати > га**к** + е > га**ке** > га**че**
стругати > струг + е**м** > струг**ем** > струж**ем**
махати > ма**х** + е**мо** > ма**х**е**мо** > ма**ш**е**мо**.

Такође, до палатализације долази и испред **е, и** (или непостојаног **а**) у **наставцима за грађење речи:**

јак > **јак** + ина > **јакина** > **јачина**
нога > **ног** + ица > **ногица** > **ножица**
прах > **прах** + ина > **прахина** > **прашина**

У палатализацију спада и смењивање сугласника **ц** сугласником **ч**. До ове смене најчешће долази код:

– *присвојних* *приведа* изведених од властитих именица на *-ица*:

Владица > **Владиц** + ин > **Владицин** > **Владичин**;
Милица > **Милиц** + ин > **Милицин** > **Миличин**;

– *деминутива* неких именица са наставком *-ца*:

деца > **дец** + ица > **децица** > **дечица**.

Изузеци!

Палатализација се не врши у:

– *присвојним* *приведима* на *-ин*, насталим од именица које се завршавају на *-ка, -га, -ха*:

ћерка > **ћерк** + ин > **ћеркин** (правилно) 😊
*ћерцин (неправилно) ☹️
Олга > **Олг** + ин > **Олгин** (правилно) 😊
*Олжин (неправилно) ☹️
Меха > **Мех** + ин > **Мехин** (правилно) 😊
*Мешин (неправилно) ☹️

Сибиларизација

(друга палатализација)

Сибиларизација је промена задњонепчаних сугласника **к, г, х** испред **и** (у наставку за облик) у зубне сугласнике **ц, з, с** (гласови **з** и **с** називају се и сибиланти, те се због тога ова гласовна промена тако и назива).

К	Ц	војник + и = војни ки = војни ци
Г + И =	З	крчаг + и = крча ги = крча зи
Х	С	орах + и = ора хи = ора си

До сибиларизације долази у:

– *гајиву* и *локајиву* једнине именица женског рода:

мука > мук + и > муки > муци

нога > ног + и > ноги > нози

сврха > сврх + и > сврхи > сврси;

– *номинајиву*, *гајиву* и *локајиву* множине именица мушког рода:

рођак > рођак + и > рођаки > рођаци (номинатив)

рођак > рођак + има > рођакима > рођацима (датов / локатив);

– *имперфектју* и *императиву* неких глагола:

сећи > сек + и > секи > сеци (императив)

сећи > сек + ијах > секијах > сецијах (имперфект).

Изузеци!

Сибиларизација се не врши у великом броју случајева. Ова гласовна промена се не врши:

– код именица *женској* рода које означавају припаднице народа, вероисповести, односно становнице градова, крајева, земаља:

Американка – Американки, Србијанка – Србијанки,

хришћанка – хришћанки, Ваљевка – Ваљевки,

Шумадинка – Шумадинки, Венецуеланка – Венецуеланки;

– у облицима *личних имена*, односно у творби других речи од њих:

Данка – Данки (Данкин), Олга – Олги (Олгин), Миха – Михи (Михин);

– када се **к, г, х** нађу у *групама цк, зг, сх, тк, ћк, чк*:

мачка – мачки, Пасха – Пасхи, тезга – тезги, праћка – праћки;

– код именица чије би *значење* *посијало* *нејасно* вршењем сибиларизације:

бака – баки, сека – секи, лига – лиги;

– у називима *неких географских појмова*:

Бока – Боки; Волга – Волги.

Пажња!

Поједине именице се употребљавају и са облицима у којима је извршена сибиларизација и са облицима у којима та промена није извршена. Такви облици називају се **дублети** и подједнако су говорно и правописно исправни:

битки – бици, ћерки – ћерци, Лики – Лици (од Лика),
маски – масци, Пожеги – Пожези.

Јотовање

Јотовање је гласовна промена у којој ненепчани сугласници, када се иза њих нађе глас **ј**, прелазе у предњонепчане, и то:

Д	Ђ	млад + ји → млад ђи → млад ћи
Т	Ђ	прут + је → прут ђе → прут ће
Л + Ј →	Љ	весел + је → весел је → весел ље
Н	Њ	црн + ји → црн ји → црн њи
З	Ж	брз + ји → брз ји → брз жи
С	Ш	вис + ји → вис ји → вис ши

Јотовању припада и промена сугласничких група (добијених када се **Ј** нашло иза уснених сугласника и прешло у **љ**):

ПЈ → ПЉ	сноп + је → сноп је → сноп ље
БЈ → БЉ	гроб + је → гроб је → гроб ље
МЈ → МЉ	грм + је → грм је → грм ље
ВЈ → ВЉ	здрав + је → здрав је → здрав ље

Јотовање се врши у:

– *компаративу* *придева*:

луд + ји → луд**ји** → луд**ћи**;

– *инструменталу* јединине *именица ж.р.* које се завршавају на сугласник:

крв + ју → крв**ју** → крв**љу**;

– *праћењу речи*, и то:

• *глаголских именица*:

знати – знан + је → знан**је** → знан**ње**;

- *збирних именица:*
камен + је → каменје → камење;
- *придева:*
јесен – јесен + ји → јесенји → јесењи;
- *призентиа:*
брисати – брис + јем → брисјем → бришем;
- *плаћолској придева шриној:*
пазити – пази + ен* → пазјен → пажен;
- *плаћола несвршеној вида:*
иселити – исели + авати** → иселјавати → исељавати.

НАПОМЕНА. – *Између *пази-* и *-ен* у изговору се глас **и** претварао у глас **ј**, а он је јотовао сугласник **з**, што је дало **ж**.

Између *исели-* и *-ава(ши)* у изговору се глас **и претварао у глас **ј**, а он је јотовао сугласник **л**, што је дало **љ**.

Изузеци!

Јотовање се не врши:

– у појединим речима *стираној порекла:*
конјугација, инјекција;

– у сложеницама:

одјавити, разјурити;

– у појединим речима *када се С и З нађу испред насћавака -је, -ји:*
класје, пасји.

Губљење сућласника

(упрошћавање сугласничких група)

Губљење сугласника је гласовна промена која се врши да би се избегло нагомилавање истих сугласника, или да би се олакшао изговор када се више сугласника нађе један до другог.

Губљење сугласника се врши:

– када се у *грађењу речи* нађу два иста сугласника један до другог:
без + значајан → беззначајан → безначајан;

– када се сугласници **д, т** нађу *испред сливених ĩласова ц, ч, ц, њ, њ* (јер сливени гласови већ у себи садрже елементе **д** и **т**, нпр. **ц = с + т**):

отац → отца → оца;

– када се сугласници **д, т** нађу у *групама њешким за изговор*:

позориште → позори**шт**ни → позори**ш**ни.

Запамти!

Губљењу сугласника често *претходне групе ĩласовне промене*, и то најчешће:

– једначење сугласника по звучности:

пет + десет → петдесет → педдесет → педесет;

– једначење сугласника по месту творбе:

без + жични → без**ж**ични → бе**жж**ични → бе**ж**ични;

– непостојано **А**:

предак → пред**ци** → (прет**ци**) → прет**ци**.

Изузеци!

До упрошћавања сугласничких група не долази у:

– *суперлативу придева* који почињу на **ј**:

на**ј**јачи, на**ј**јбољи, на**ј**једноставнији;

– малобројним *сложеницама у којима се (овим изузимањем од ĩправила) чува значење речи*:

поддржавни, преддестинација, поддијалекат, отцепити, потчинити;

– придевима и именицама страног порекла:

протестни, финалист**ки**ња, азбестни, телеграфист**ки**ња.

Сажимање самоĩласника

Сажимање самогласника је гласовна промена у којој се два иста самогласника сажимају у један дуги самогласник. До ове гласовне промене долази јер у нашем језику постоји правило да два иста самогласника не могу да стоје један поред другог:

ОО – О   вол → во**о** → во

АА – А   писати → писа**а**х → писах

ОПШТЕ ОДЛИКЕ КЊИЖЕВНОСТИ КАО УМЕТНОСТИ

Човек тежи да своја осећања, размишљања, ставове изрази и кроз уметничка дела. Ту је слободан да служећи се линијом, бојом, покретом, разним материјалима, тоном, али и речју изрази своје унутрашње биће. Још из старих времена датира подела на шест **уметности**, од којих је свака имала своје **средство изражавања**:

<i>сликарство</i>	(боја)
<i>вајарство</i>	(маса – дрво, камен, глина...)
<i>архитектура</i>	(грађевински материјал)
<i>музика</i>	(тон)
<i>игра</i> (плес)	(покрет)
<i>књижевност</i>	(реч)

У новије доба додао се и: *филм* (покретне слике), тако да се о њему због тога често говори као о „седмој уметности“.

Дакле, шта је књижевност?

Књижевност је уметност речи.

Речи користимо свакодневно, њима комуницирамо, износимо своје мисли, запажања, осећања, судове које доносимо. Реч употребљена у књижевности, међутим, може да се разликује од оне речи у обичном говору, али у другим областима њене примене: науци, новинарству, администрацији итд. *Књижевна реч је сликовитија, изражајнија, осећајнија*. Да би се то постигло, користе се различита стилска средства (фигуре). Примера ради, навешћемо како песникиња Десанка Максимовић пева *О њореклу*:

Књижевни језик:

„Ја знам ко сам
по звону
што са задужбина немањићких пева,
по јасности његова гласа,
по томе што ме од Студенице до Милешева
прадедови гледају са иконостаса
и што сваки у руци држи храм.“

Свакодневни језик:

„Ја сам из Србије.“

Област која проучава књижевност назива се **наука о књижевности**.
Њу чине:

- **теорија књижевности** – бави се општим појмовима (терминима) и структуром књижевног дела, посебностима његовог језика и стила, поделом уметности речи на родове и врсте и њиховим одликама;
- **књижевна критика** – доноси суд о књижевним делима, односно процењује њихове естетске вредности;
- **историја књижевности** – прати развој литературе, њених аутора и дела кроз различите уметничке правце и епохе.

Приликом интерпретације књижевног дела води се рачуна ко га је написао, у оквиру ког књижевног правца, којој литерарној врсти припада. Сваки од књижевних жанрова има своје специфичности које га разликују од осталих и чине посебним у оквиру уметности лепе речи. Међутим, у вези са сваким књижевним делом тумаче се: тема, мотив, идеја, композиција, и то су **основни књижевнотеоријски појмови**.

Тема је оно о чему се говори у књижевном делу, односно *премет* његове *обраде*.

Пажња!

Током одређивања шта је тема одређеног књижевног дела добро је држати се следећих корака. (1) Увек се узима *текст* у *целини*. (2) Пожељно је свести *именовање* најпре *на једну реч* и (3) онда је евентуално *прецизирати са још две-три*. То је најједноставнији начин да се добије прецизан одговор и уједно избегне мешање теме са неким другим елементима (мотивом, идејом и сл.). На пример, одређивање теме у народној песми *Смрти мајке Јујовића*:

↳ прочитана песма у целини

↳ тема у једној речи – патња

↳ прецизирано – дубока мајчинска патња

Мотив је нижа јединица од теме, и то је *најмања тематска целина која се не може даље дели*. Мотив има у оквиру теме разне функције, а најчешће су: да покреће радњу (динамички), да употпуњује опис лика или предмета (статички), да изазове одређено расположење (асоцијативни).

КВИЗ

Покушај што боље да решиш наредне тестове! Сваки тачан одговор у њима носи по један поен. Уколико је тачно одговорено упиши себи један поен у кућицу испод питања, а ако је одговор нетачан упиши нулу. Решења се, као и за вежбања, налазе на крају књиге. После тестова налази се скала према којој можеш да видиш какав си успех постигао. Срећно!

Тест 1

Пажљиво прочитај следећи текст, а затим одговори на постављена питања.

И сад, оћкако се разлстћала и ћочела да обрће својом добро-дошлом сенком, на ћим лећћњим ћржинама, и да се кћћћ својим ћрчисним боћћћсћћвом, фћћћ, овалним ћлодовима, она је ћостћ-ла нећозивана, нећлаћена службеница, немоћена дароваћељка свим намерницима, сваком коћа би ћућћ нанео овуда.

1) У вези са наведеним одељком напиши одговоре на одговарајућим местима водећи при томе рачуна о правопису:

а) Наслов дела _____

б) Писац _____

в) Књижевни род _____

г) Књижевна врста _____

/...../

2) Како се назива облик приповедања из наведеног одломка?

_____.

/...../

3) Којим функционалним стилем је написан дати одломак?

_____.

/...../

4) Којом стилском фигуром је дочарана лепота старе јабуке у речима: *она је постојала неизивана, неизлаћена службеница, немољена дароватељка свим намерницима, сваком која би јуи нанео овуда.*

_____.

/...../

5) Одреди падеж и службу (функцију) следећих подвучених речи.

Она је постала неизивана, неизлаћена службеница, немољена дароватељка свим намерницима. (1) (2)

(1) службеница _____ (падеж) _____ (служба)

(2) дароватељка _____ (падеж) _____ (служба)

/...../

6) Из претходног примера одреди према главној, подвученој речи врсту синтагме и однос међу ове две синтагме:

неизивана, неизлаћена службеница _____ (врста синтагме)

немољена дароватељка _____ (врста синтагме)

Однос међу синтагмама је _____.

/...../

7) Подвуци предикате у наведеном одељку и препиши их на црту испод текста, а затим одреди којој врсти припадају:

*И сад, ошкро се разлисјала и почела да обрће својом добро-
дошлом сенком, на њим лејњим пржинама, и да се кији својим
присним бојисјивом, финим овалним плодовима, она је постојала
неизивана, неизлаћена службеница, немољена дароватељка
свим намерницима, сваком која би јуи нанео овуда.*

То су: _____.
(врста предиката)

/...../